

tror en lui. C'est sur lui que s'est reposé l'esprit de sagesse et d'intelligence; l'esprit de science et de piété; l'esprit de crainte du Seigneur, ce que signifie cette expression; il mourut plein de jours.

Déchargé enfin du poids de cette longue explication et respirant comme celui qui vient de déposer un lourd fardeau; c'est à vous, bienheureux père recteur, que j'adresse la conclusion de mon discours, et je vous demande que si vous découvrez dans cet ouvrage quelque chose qui

Evangelii in Salvatorem nostrum plenitudinem portendebat futuram. In quo requievit spiritus sapientiæ et intellectus: spiritus consilii et virtutis: spiritus scientiæ et pietatis: replevit eum spiritus timoris Dei, quod intelligendum est, plenus dierum.

Tandem relevatus longæ explanationis onere, velut deposito gravi fasce respirans, ad te, beatissime pater Vecteri, clausulam sermonis mei dirigo, petens, ut si quid in hoc opere dignum probabili ve-

soit digne d'être approuvé, vous admiriez la magnificence de Dieu à l'égard de ma petitesse. Et je vous supplie de ne point me flatter par un sentiment d'amitié ou me défendre par de bienveillantes excuses; car je ne veux pas que vous fassiez descendre et fléchir l'éminence de votre jugement des hauteurs sublimes qu'il occupe, mais je désire bien plutôt que vous rendiez cet opuscule digne de louange, en corrigeant ses imperfections, et en les châtiant par une correction parfaite.

ritate perspexeris, etiam circa meam exiguitatem largissima Domini nostri dona mireris; obsecro, ne aut amico favore permulces, aut benevola excusatione defendas. Quia nolo eminentiam iudicii tui a sua dignitate sublimitate dejicias; sed potius sic Opusculum meum laudabile facias, dum incondita ejus corrigendo retractas, et perfecta emendatione castigas.

ADMONITIO

IN SUBSEQUENS BREVIARIUM IN PSALMOS.

Recognitis demum omnibus in universam Scripturam genuinis magni Hieronymi commentariis, hunc de industria reliquum fecimus locum Breviario in Psalmos: quippe qui liber, tametsi perperam S. Patri ascribatur, est tamen e supposititiorum numero fetum: quæ præstantior omnibus, neque in ultimum amandari tomum, pro sui dignitate patitur, aut in vulgatis hæcenus editionibus in eum rejectus est locum. Quod quidem non editorum modo ante nos omnium consilium fuit, sed et summi pontificis, ejusdemque sanctissimi Pii V fecit auctoritas, Victorio teste, ut statim post genuina Hieronymi scripta, et antequam ad aliena ventum esset, istud super Psalmos voluissent veluti dubium locaretur. Nos etiam tametsi ea rationum momenta, quæ illud ab Hieronymo abjudicant, pluris multo facimus: sic tamen illi aliquam subinde inesse Hieronymiani laboris partem huc illucque dispersam, quæ sua se propemodum luce prodât, sentimus. Vulgo autem hæc oblinet, propriorque ad fidem sententiæ est, hujusmodi auctorem Breviarii vetustiorum se Patrum compilatorem esse, qui ut multa ab Origene, Hilario, Eusebio, multumque his recentiore Lugdunensi Eucherio, quem laudat in psalmum decimum sextum, delibaret, ex Hieronymi tamen commentariis, vel qui perierunt, in Psalmos a decimo usque ad decimum sextum, vel qui in alias sunt partes Scripture, ubi peregrinis in locis multa subinde exponuntur Psalmorum commata, maximam partem descripsit, suoque Operi, atque ingenio coaptavit. Quod ut minime diffitearis, potiora saltem proponenda sunt argumenta, quam pridem Erasmus, tum Sixtus Senensis, lib. iv Bibliothecæ Sanctæ, Victorius item, et Martianeus Dupinius, ac Tillemontius, ut alios prætermittam, excuderunt, quæque ad hæc fore capita reducantur.

Primo, dictionis genus, et stylus, qui internoscendis auctoribus quasi Lydius est lapis, doctrinæ item gustus et saliva, tantum ab Hieronymiano distat, ut abunde satis sit Breviarium istud iustrasse oculis, aut tantisper illud cum veri Hieronymi commentariis contendisse, ut statim intelligas multum illud infra S. Patris ingenium esse. Et plane sit quidem in Hieronymiana lectione hospes, qui non illud statim animadvertat, contra S. Doctoris perpetuo retentam consuetudinem hic sensum historia, ipsiusque litteræ expositionem posthaberi, totumque esse auctorem in allegorici tropologisque de Christo et Ecclesia: Hebraicam vero eruditionem et Græcæ leviter adeo tractare, ut sicubi eam interponit, mutuo potius ac verborum ab aliis accepisse, quam a semetipso, vel a fonte repetere videatur. Quin etiam observatum Martianeus, siquid ad Hebræum textum auctor hic provocat, nihil eum aliud eo nomine quam aut Græcæ Aquilæ versionem, aut Latinam Hieronymi ex Hebræo denotare. Hinc ait psalm. V in Hebræo esse *ἐπιβολὸν*, pro *תבואה* et Psalm. cxix *ἀρεθὸν*, sive *ἀρεθὸν*, pro *רחמים*, quæ utraque interpretatio est Aquilæ: quemadmodum et cum ait, *sela* haberi pro *semper*, quod ex Hieronymi versione, non ex archetypo accepit. Denique ita modis omnibus ab Hieronymi gustu auctor hic dissidet, et interdum a semetipso diversus, non unum, sed plures ejus consarcinatores fuisse operis indicio sit. Nempe aliquot psalmos bonis aliorum Patrum sententiis non inrudite subiectis, ad commentatoris modum exponit: alios ad concionatoris instar, homiletico dicendi genere ad populum, sive in fratrum conventu tractat; et quod maxime a S. Doctoris ingenio, vitæque instituto abhorret, excurrit sæpe in allocutionum formulas, sive auditores suos interpellans, sive enarrationem suam præce aliqua ad Deum fusa concludens. Longiorem paulo psalmum centesimum

octavum decimum tribus edisserit homillis: centesimum vero undecimum, quod latius exponendo persiqui non possit, horam causatur. His similia, quæ nihil minus quam Hieronymi in explicandis Scripturis morem redolcant, toto proponendum libro, ne singula nunc otiose replicemus, invenias.

Secundo, nedum aliena multa, sed et contraria penitus Hieronymianis placita auctor propugnat. id genus est illud cūprimis, quod cynomyiam psalmi civ interpretatur, *caminum muscum*: Hieronymus e contrario, epistola 104, ad Sunniam et Pretelam *αὐτοψία* legi vult, reddiditque, *omne muscarum genus*, sive ad Aquila sensum, qui *αὐτοψία*, interpretatus est, *omniotiam muscum*. Psalmo in sequenti ex Chamî terram, quam Hieronymus *Ægyptum* esse perquam erudite asseruerat in Quæst. Hebraic. in Genesis, hic pro ipsa accipit Palestina, cui scilicet terre, gentibus deletis, Hebræi succo cesserint: et quod in iisdem Quæst. ad Gen. iv tradit S. Doctor *Nadî*, sive *Nod*, minime juxta Græcorum Latinarumque opinionem putandam esse terram quam Cain incolerit, hic pro ipso habet proprii nominis loco. Verus Hieronymus, epistola 140 ad Cyprianum, psalmum octogesimum nonum Moysi utpote auctori tribuit, quin et subsequentes, *undecim qui non habent titulos, ejusdem esse Metis* contendit lib. i. contra Rufinum, eamque sententiam, quam ipse ab Origene, hic ab Hullo acceperat rursum cum aliis in locis, tum præcipue proœmio in Malachiam probat. Ex adverso Breviarii auctor in tot expositione titulorum proluxa, eos quoque mavult Davidi tribuere, satisque manifesto indicat tota illa inserti sensus lætiosus disputatione, eam se penitus ignorasse doctrinam. Alia his gemina tute ipse, lector, invenias, si modo laudatas ad Sunniam ac Pretelam, tum ad Cyprianum epistolas, duasque alias, alteram ad Marcellian 34, alteram ad Principian 65 quibus psalmos aliquot S. Pater exposuit, cum hoc confers Tractatore. Quædam et nos interdum in notis animadvertimus, ne te hic ubi cum numero pugandum esset, longius traheremus. Ut vero qua pseudonymus auctor peccat, non dissimulamus, ita ægre ferimus, iniqui eum accusationibus aliquando premi. Martianeus, exempli gratia, cum notat imperitiam ea de causa, quod de Iscariotis nomine dixerit, *dubium, an patrem significet, an villam ejus*: quasi voces ipsas, *patrem ejus*, aut, *villam ejus*, etymon putari esse. At non hic seotus et mens ejus fuit: sed cum vulgo receptam sententiam probaret duabus vocibus *איש* et *קריתו* nomen componi, ut sonet *hominem ex charioth*: incertum hoc dixit, nem altera patris esset, an villa, sive ejus, in qua natus est, terra appellatio. Nec altera æquior est accusatio ad psalmi cxv locum illum, *Omnis homo mendax*, ubi in Hebraico haberi notat auctor, *Omnis homo mendacium, quod dicitur chazab*. Martianeus pro *chazab* in iis quibus usus est mss. invenit *secam*: idque ab ipso scriptum tractatore contendit, ut tante eum imperitiam arguat, quod postremam litteram vocis *כב*, *chazab*, confunderit cum prima subsequentis in Hebraico exemplari *ב*, *ma*, et falsus præterea fuerit in *cap*, pro *β* *beth* accipienda: confarit donique nullius significationis vocabulum. Enimvero propius ad fidem est, falsi mss. eos libros, culpamque omnem non in tractatorem conferendam, qui primitus recte scripserit, sed in amanuenses, qui ignotam sibi lectionem postmodum fœde depravarint. Atque id ipsum puto, constabit ex eadem illa Martianeus argumentatione: non si Hebræas litteras in tantum auctor hic noverat, ut archetypum adire posset, ex eoque accipiens, utemque falli: jam tot una in vocula errores errare omnino non potuit. Demus, illum *cap* preparanti oculo accepisse pro *beth*: sed et primam *cap*, vocis ejus litteram formatricem præternisit: donique tertiam *men* *ב* temere suffecit ex dictione alia. Hominem vero, quem ut hujuscæ lapsus accuset, pro certo ponas Hebræi codicis versandi, perlegendique fuisse non nescium, tribus in litteris totidem hallucinationibus aberrasse, par minime est credere. Igitur quando vulgati antea libri optime habent *chazab*, hæc est omnino retinenda lectio, sique ipse putandus auctor scripsisse, non ex scribarum oscitantia in eam trahendus calumniam. Sentiant enim qui se mss. codicum studio deditæ, quam sepe, quibusque verborum monstris exoticas voces Latini amanuenses deformant, ut si eorum standum sit fidei, ne ipse quidem Hieronymus Hebræice aut Græce seivisse videri possit.

Tertio, ad evincendam scriptioris fraudem ex ipsiusmet auctoris, verique Hieronymi de se testimoniis argumenta derivantur: quamquam, ut aperte quod sentio dicam, que vulgo proferuntur, infirmiora mihi sint visa. Victorium illud pro cæteris movit, quod sub initium centesimi trigésimi secundum psalmi tradit de se auctor, fratrem sibi esse sæcularem, contra quam proditum de Hieronymo, cuius unicum fratrem Paulinianum satis adhuc juvenem, presbyterum S. Epiphanius jussit. Amovere autem difficultatem sic nititur, ut dicat vel nondum fuisse presbyterum Paulinianum, cum hæc

Hieronymus scriberet, vel alium in seculo habuisse fratrem, quæro ignoramus. Nihil vero ei debuit negotii facessere locus ille plane allegoricus, ubi ipsum sæculum, cui valedixerat, auctor vocat sæcularem fratrem. Ex ipsis hoc verbis liquet: *unum*, inquit, *fratrem dimissimus: et ecce quantos invenimus! Frater meus secularis (quod de meo loquor, ne singulis loquor) non tantum me unat, sed substantiam meam*. Martianeus alia se prolaturum receperat testimonia, quibus tractatorem hunc degesse in *Ægypto*, ibique in monachorum conventu Psalms lectos, vel decantatos exposuisse, ejusmet verbis evinceret. Verum ubi ad eum ventum est loem, satis habui lectorem amandare ad psalmum cxliii, in cujus sunt quidem enarratione nonnulla, quæ recentiorum Hieronymi etate hominem, quæ vero *Ægypti incolam* aut *Palestinæ* denotent nulla. Hinc illa nobis conjectura fere fit cæteris verosimilior, quæ capitur ex psalmo cxxxv, ubi se auctor monachum egisse in Britanniantum, non manifesto prodit. Quippe hæc statim nominat, ut exemplum e regione aliqua sumat, probatum stellas pari ubique fulgore radiorum apparere: idque est indicio, ab ea, mi par erat, quam incolebat ipse sive auditors terra, ad reliquas illum mundi plagas argumentari. *Stella*, inquit, *quæ videtur in Britannia, ubique et ipsa apparet*. Ne tamen, qui statim occurrerit menti, Bedam hunc pates esse, sed alium potius per ea tempora, septimo videlicet atque octavo sæculo, Scotorum abbatem, qui sanc ingenti tunc numero eruditionis laude floruerunt. Per ea, inquam, tempora, nam et commentarii ejus ingenium, et mentio Lugdunensis Eucherii, qui medio sæculo quinto claruit, sequiorem istam etatem clamant. Possim et laudare ex iis quempiam de nomine, et cum primis S. Columbanum abbatem Luxoviensem, in Hibernia Scotorum insula natum, cujus, in universum Psalterium commentarios, cum adhuc junior esset, atque adeo priusquam e Britannia proficisceretur, elucubratos, Sigebertus, Anonymus Melicensis, Trithemius, atque alii celebrant. Verum de illo crit dicendi locus paulo post, ubi et inediti commentarii, quem ex ejus Bobiensis monasterio accepimus, speciem exhibemus. Nunc que ipsiusmet Hieronymi de se testimonia, istud ab eo opus abjudicant, præferenda sunt. Atque illud luculentissimum quod habet in caput Isaiæ lviii, quem librum circa an. 410. sub vite sue propemodum finem composuit, ubi cum de Psalms octavo atque octogesimo tertio sermo incidisset se illos fatetur apertissime nondum exposuisse. *In bonam*, inquit, *partem scribantur psalmi pro locularibus, octavus, et octogesimus tertius: de quibus in suis locis, si vita comes fuerit, Dominus præbente, dicitur*. Reliquum vite ejus tempus decennio plus minus concluditur: sique vix potuit operi prophetali supremam manum imponere, ut in Jeremiam, qui reliquus erat, commentarios, morte intercedente, reliquerit imperfectos. Hoc vero palmarium, quod cum ipsum Jeremiam exponeret, ad caput secundum simile quid pollicetur, fore videlicet, ut plenus de *Portis*, que in vicesimo tertio psalmo memorantur, suo loco disserat. Hinc enim comperitur est quam quod maxime, non fuisse ab Hieronymo illud operis conditum, cujus partes aliquas, easque non postremas, nec certis de causis antea prælermissas, nec aliquo inter se junctas ordine, sub ipsum vite exitum tradidit ipse, non nisi propositum habuisse animo elucubrare.

Nihiliosociis alia non imbecilliora argumenta persuadent, quod initio proposuimus, ex veri sepe Hieronymi pannis universum hocce Opus componi. Id seire per se quis poterit, si que sparsim loca Psalmorum S. Pater est interpretatus, quæ maximam partem in unusquisque tomi indice colliguntur, conferat cum Breviarii locis, notetque longas parodias, ac sepe nedum sententias, sed et verba eadem deprehendat. Par quoque sit opinari, *tractatus illos septem in Psalmos a doctimo usque ad decimum sextum*, quos in suarum elucubrationum censum recipit ipse in catalogo, jamdiu vero interdidisset: idque ipsum exornandis et in cæteros psalmos commentariis ansam studioso compilatori præbuisse. Quæ præterea veteres ex Hieronymo in psalmum hunc vel illum laudant, describuntque loca, suntque illa totidem in Breviario hoc verbis concepta, hanc quidem facile alia excipias ratione, quam si quibusdam assumptis, que revera e S. Doctoris calamo profecta sunt, pseudëpigraphum librum interpolari pro certo habeas. Laciniam ex nonagesimi tertii psalmi enarratione recitat testis omnium complectissimus, ætatiq; Hieronymi suppar S. Augustinus in Commentario ad Fortunatianum, sive epist. 148, certus adeo de Hieronymianæ scriptioris germanitate, ut hæc præcipue tanli nominis auctoritate contra adversarios urgeat. *Ne multa*, inquit, *commemorando, majores moras faciam, hoc unum S. Hieronymi interpono*. Et mox, *Cum ergo ille vir in Scripturis doctissimus psalmum exponeret, ubi dictum est: Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite,*

qui plantavit aurem, non audivit, aut qui finxit oculum, non considerat: » *inter cetera. Iste locus, inquit, adversus eos maxime facit, qui Anthropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus. Verbi gratia dicitur Deus habere oculos: Oculi Domini respiciunt omnia: manus quia fecit omnia. Et audivit, inquit, Adam sonum pedum Domini deambulantis in paradiso. » Hæc simpliciter audivit, et humanas imbecillitates ad Dei magnificentiam referunt. Ego autem dico quod Deus totus oculus est: totus manus est: totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia ubique est. » Qui plantavit aurem, non audivit, et qui finxit oculos, non considerat. » Non dixit qui plantavit aurem, ergo ipse aurem non habet. Non dixit, ergo ipse oculos non habet. Sed dixit: Qui plantavit aurem, non audivit, et qui finxit oculos, non considerat. » Membra tulit, efficientias dedit. Hæc enim vero non alibi apud Hieronymum, quam in hoc ipso perperam illi ascripto Breviario invenias: ubi ad eum psalmi nonagesimi tertii locum sic totidem descripta sunt verbis, ut ab illo propemodum archetypo accepta videantur. Quæ tametsi nobis in generali præfatione visa sunt non ex commentario chetypum in psalmos, sed ex una aliqua S. Doctoris epistola ex iis quæ intercederunt, desumpta: Hieronymiana tamen esse non dubitavimus, Augustino pro eorum germanitate fidejubeente. Porro alia sunt, quæ Servatus Lupus in *Collectaneo de tribus Questionibus* ex hoc utpote Hieronymi Breviario landat, ut est illud in *explanatione primi psalmi*, quod suo loco expendemus: alia quæ S. Gregorius VII (hunc enim verum esse commentarii in psalmos postulentales auctorem: non cui vulgo tribuitur, S. Gregorium Magnum, propior ad fidem sententia est) et psalmi quinquagesimi versiculo 17, expositio describit, acceptaque refert Hieronymo: quæ quidem sibi minus ad universi Operis, certe ad earum, quas recitant sententiarum *γρηγοριαν* astruendam, plurium momenti habent, notantque insuper, quam longo ab hinc sæculorum intervallo, pro Hieronymianis sint habita.*

Denique ut alia nulla Hieronymi vel dogmata, vel etiam verba huic inesse Breviario sentiam, illud præcipue facit, quod de se trahit S. Pater, in fratrum conventu quotidianis se commentariolis Psalterium edidississe. Aperitissima ejus hæc verba sunt lib. 1 contra Rufinum, num. 19: *Illud carere dicitur (Rufinum) quod secundum psalmum interpretans, pro eo quod legimus in Latino, » apprehendit disciplinam, » et in Hebraico volumine scriptum est nescubar, dixerim in commentariolis meis Adorate filium. Et rursus omne Psalterium in Romanam vertens sonum, quasi immemor expositionis antiquæ posuerim, Adorate pure: quod utique sibi esse contrarium, omnibus patet. Quam objectionem, cum in sequentibus perquam erudite, diluisset, hæc subdit: Quid igitur peccavi, si verbum ambiguum diversa interpretatione converti: et qui in commentariolis, ubi libertas est disserendi dixeram, Adorate filium: in ipso corpore, ne violentus viderer interpretas, et Judicæ calumnix locum darem, dixerim, Adorate pure, sine electo, etc. Quin igitur breviores quosdam commentarios in Psalmos profuderit S. Pater, nihil est dubium: quod enim eos in suorum catalogo Operum non recenseat, causas in generali præfatione aperimus, eamque in primis quod cretenu fusi, non scripto fuerint ab eo consignati, nec jure adeo in scripturam censum venirent. Jam tum vero de loquentis ore fuisse ab aliquo auditorum utrumque chartis exceptos, et in vulgus prolatos, probat illa Rufini cavillatio, atque ipse Hieronymiane responsionis contextus. Apparet autem multis in locis notarios propterea rudis adhuc labor ille in aliorum manus, Hieronymi quidem nomine insignis, sed adeo hilulcus, imperitus, informis, ut licia magis condendo operi, quam opus ipsum viderentur: et licet sibi studiosius quisque putaverit assumentis aliis conflare atque albis, et pro suo quisque captu centonem illum facere, ita persuasum est mihi, hæcque una sententia existimo, varias posse doctorum hominum opinionones conciliari, varietque expositionis, quæ in nonnullis deest, in aliis dedecet Hieronymum, causam internosci. Hæc enim vero una, eaque in primis digna, quæ ab hujus libri editoribus expenderetur, est ratio, cur tot exstant, tamque diversa sub Hieronymi nomine ejus Breviarii exemplaria. Scilicet primum illud sancti Patris *ἀποκρίσεις* ab ore edisserentis tenere exceptum, varie pro suo quisque ingenio et commodo interpolatores refudorant, variisque temporibus in vulgus, et quasi sub diversis obstetricibus prodit.*

Ut rem probe teneas, opera præstium nunc sit, nonnulla ex his quæ in bibliothecis latent, nosque oculis usurpavimus, vel cum tanti viderentur, aliqua etiam ex parte descripsimus, proferre in medium: certissimo enim indicio cum dissident inter se invicem, simul et *οὐκία*: accusant. Duo non ita pridem typis innotuere aliqua saltem ex parte ad faciendum de auctore periculum. Primum *Expositio Psalms* in scribitur, ex qua Martiannus ea quæ prætermissa sibi visa sunt a Breviarii consorcio-

tore, in ejusdem calce subtextit. Exceptit autem ex duobus mss. codicibus, quorum unum contulit descripsitque diligenter sodalis ejus D. Franciscus *Levaecher* et ms. monasterii S. Petri de Pratellis, alterum ipse tractavit codicem Corbeiensem. Nos elegantissimum in Ambrosiana bibliotheca, quæ Mediolani est, alium offendimus, folio minori contactum, ac numero distinctam vigesimam supra centesimum, quæ eandem illam expositionem totidem verbis, quantum assequi confendo licuit eam partem, quam Martiannus vulgavit, nostro Hieronymo ascriptam exhibet. Ante nos eum codicem vir impense doctus excussit, illudque opus Floro Lugdunensi diacono tribuendum censuit. Causam id assertendi præcipuam hanc habuit, quod in codicis fine post enarrationes omnes, versus quadraginta duo de Davide ascripti sint, quibus librum Psalmorum dedit *Florado abbati Florus supplex*. Incipiunt.

Hos citharista puer Iyricis concentibus hymnos
Edidit in laudes, o bone Christe, tuas.

finiunt que his:

Janque vale, Florique tui sine fine memento,
Ut valeat culpis ipse carere suis.

Et Flori quidem Lugdunensis versus eos esse, non imus inficias, qui et eum novimus pangendis ejusmodi in S. Scripturæ libros carminibus, micifice delectatum: et nominis inscriptionem antiquam certissimum *αὐθιξία*: argumentum tenemus. Verum ipsam expositionem sive commentarios, neque ea de causa, neque ullo alio modo eidem ascribi posse contendimus: quando ipsorum contextus verum manifesto se prodit, in ipsiusmet Psalmorum libri commendationem, recensioneque minime vero in ejus expositionem elaboratum. Haud pigeat rem totam ex his discere, quos cum in regii Vatis laudes excussit, auctor subnectit.

Jugibus idcirco precibus, cantique perenni
Hæc, Pater, ex vestro personet ore Iyra.
Qua præci cecidere senes, quos maxima Nilii
Oscia, et aliterque horrois unda sali.
Quamque sacer longi corripuit erroribus ævi
Reddidit antiquo Hieronymus decori.
Ingens cujus pulchra instructa sagittis,
Stellarum rutilo (sc. obelice et asteriscis) tota nitore micat.
Quas studiosa manus multo sudore laboris
Restituit præcis, te rogitante, locis.
Namque per incubas errat dum labrica palmas,
Dilectæ et ambrosio tacta liquoris Iyra:
Perdiderat fulvi radiantia signa metalli,
Texerat et furvo fila canora sita.
Sed tempe Hebraica rursus (Ms. versus) ratione polita,
Ac simul Argolica demum pietæ manu.
Mellifluis coeli spargens trans sidera voces,
Concrepat angelico carmina sacra sono.
Hinc capæ correctum gratanti corde volumen,
Utique ita perennat, da, Pater, oro, operam:
Nullus enim fractus contamina nostra sequatur.
Eressis vitis, qui bona subdidimus:
Ni vigili atque sagax studio, Pater optime, vestro
Cœuisset scriptor quæ modo recta manent.

Nullam hic vides Florum a se adornatæ expositionis mentionem facere, totum vero in eo esse, ut recens emendati codicis industriam probet. At nemo, opinor, sibi persuadeat fieri potuisse, si Psalmos quoque illo commentario illustrasset, hæc ut de re saltem verbo monere Flordam abbatem suum prætermitteret. Quin immo tanti operis rationem ac studium multis commendasset, qui in novæ recensione, ejusque fortasse ab alia studiosa manu concinnatæ laudes exaggerat. Quamquam et aliis argumentis perspicuum est plane, atque evidens, Florum condendis in Psalmos commentariis nunquam manum admovisse: neque adeo ejusmodi laboris meminisse usquam seu recentiores, qui vivorum doctrina illustrum, ipsiusque operum Flori catalogos instruxerunt. Denique, ut et multa alia ob argumenti propinquitatem, ita et ejus diaconi versus comperit nobis est adsectos aliunde, junctosque illi commentario ab eo qui codicem compegit: nam et meliore consilio eos alibi vidimus in uno alteroque Vaticano ms. Psalterio ipsi, Gallicanæ ut vocant versione, præfigi. Non est ergo ejus auctor commentarii Florus, sed sequior alius, quicumque tandem die fuerit, interpolator Breviarii in

Psalms, qui non eas modo enarrationes, quas et Marilianus audit, sed plerasque omnes exinde acceptas in aliam atque aliam formam migrare jussit: utque securius fidei lectorum imponeret, Hieronymi personam induit. Nedom vero falsa sunt, sed et Hieronymiani nominis prorsus indigna, quae praefationum loco praemisit schedia. Prima est celebris illa ad Damasum epistola, *Legi litteras apostolatus vestri, poscentes ut secundum simplicitatem LXX interpretum canendum Psalmodigraphum* (in cod. *canentes Psalmodigraphiam*) interpretari festinem, etc., a Martio pridem vulgata, tantisque sententiarum ac verborum monstris scatenia, ut mirari non desinam potuisse Henschenium, hominem cetera doctum, pro germanis habere. Ejusdem fere sunt furfuris reliqua: *Modus Psalterii. Psalterium in modum delto litterae formati signi sonora concavitas, etc.* Et quae subduntur: *Quia prophetis spiritus non semper eorum mentibus praesto est: quatenus cum hunc non habeant, se tunc cognoscant ex Domino habere, cum haberent.* Succedit his genuina S. Doctoris praefatio in Psalmos a se iterum ad Graecum exemplar emendatos, quae incipit, *Psalterium Romae dudum positus emendaram, etc.* Subsequitur ipsa, in cuius haec diximus gratiam, Psalmorum proluxa expositio: I. *Psalmus David de Christo. Quidam putant istius psalmi clauem super Christi Domini nostri personam esse referendam, ut beatus iste vir, secundum hominem Christum sit, etc.*, quemadmodum et in suo codice reperit Marilianus, nosque post eum in Breviarii calce excudemus. Post Psalmos enarrantur et Cantica, tum Oratio Dominica exponitur, ubi et panem supersubstantialem pro quotidiano tractator legit. Symbolum quoque apostolorum, et *Fides catholica S. Athanasii* paucis explicantur: atque in illo quidem de *Remissione peccatorum* articulus retinetur, quod Symboli longe antiquissimam aetatem notare videretur (si quidem neque in iis comparat quae Tertullianus, Irenaeus, vel Origenes recitant) nisi vortius putandum sit, scribarum oscitantia haec illum expositione praetermissam. Post haec. *Explicit Hieronymus super Psalterium*: duoque hi versus adscripti:

Francisci memores sint haec sua scripta legentes,
Omne cui subest fundere saepe preces.

Cetera persequi, cum jam de Flori poematio dixerimus, nihil interest.

Revertamur ad Marilianum. His quae diximus adjunxit ille et longam praefationem de libro *Psalmodorum*, quam in tribus mss. exemplaribus canonis hebraice veritatis invenit, et pridem cl. Coteletrius in notis ad tom. III Monumentorum Ecclesiae Graecae verissime pronuntiaverat, nec Hieronymi, nec Hieronymiani consarcinatoris esse. Nihil vero dubium describi totam ex argumentis Eusebii Caesariensis in Psalmos, quas ille *ῥησολογία*, vocat: quamquam Latinus, quisquis ille fuerit interpres, neutram linguam probe calluisse videatur. Hujus quoque Prologi nos multo emendatius exemplar in Ambrosiana bibliotheca invenimus, codice 1, 6, olim S. Columbanus de Bobio, ex quo illum castigatorem suo loco, ut ne quid desit, exhibemus.

Alteram *Psalmodorum interpretationem* nuperi Anecdotorum collectores domini Edmundus Martens, et Ursinus Durand proferunt ex ms. Aquicinctensi, qui tamen liber non Hieronymus, sed Hilarius Pictaviensem auctorem praefert. Ipsi etiam laudati editores quamdam ejus operis partem, quator scilicet tractatus in psalmos xv, xxxi, xli, et cxlix, quos primo edunt in lucem, Hilario adscribitur. Cetera non distitent Hieronymiani excerptoris esse; arrepto enim, inquit, volumine Breviarii in Psalmos, quod Erasmus et Marianus Victorius sancto doctore attribuit, integras enarrationes illi attributas referri, reperimus. Nihil ego dicam quod falso Erasmus pro Breviarii assertore hic laudat: illud vero contendam, ita quatuor hosce tractatus Hilarium auctorem non habere, ut reliquos omnes certo scimus mentiri Hieronymum. Nulli non pateant ejus rei argumenta ex ipsorum lectione tractatum repetenda, si cum Hilarii sermonibus conferantur. Satis vero sit, ut propositum teneam, atque ostendam, nihil esse aliud codicem Aquicinctensem quam Hieronymiani breviatori paulo diversum exemplar, illas quas proferunt pro eorum tractatum germanitate causas obiter expendisse. Quatuor, inquit, istae enarrationes, quas necdum vulgatas in codice illo reperimus, in editis Hilarii operibus desiderantur. Animadvertimus praeterea in illis Hilarii in scribendo methodum observatam, stylium ejus, Scripturaeque versionem antiquissimam: nihilque adeo incommodum visum est, si eas Hilario attribueremus. Secus haec erat inveniunda ratio; colligerent enim haud probe, si quatuor ille duntaxat ab Hilario commentaria excidissent: nam ut tantum panni adsuas, quan-

tum sarcinda vesti opus fuerit, non adeo fit illud ejusdem ac reliqua vestis textura ac lanae. Nunc vero eum multo plures, sive in quiddecim alios psalmos expositiones Hilarii desint, quoniam in eo lamen omnes sunt codice fluxe nimis arguunt ex eo detectur, faciuntque sane pro arbitrio, non ad codicis fidem, cum hisce et ceteris repudiatis omnibus, illas adsciscunt. Tota illa pseudonymi auctoris collectio est: et qui genuini tractatus in Hilariana editione superant, ab his qui in hac sunt collectione, recedunt immane quantum. At, quas repudiant, manifesto constat Hieronymiani consarcinatoris esse ex Breviario, in quo lotidem descripta sunt verbis: nonnullae etiam ex illis quaedam continent, Hilarii auctore atque ingenio non consentanea; e contrario quas recipiunt quatuor, et ab his qui in vulgato Breviario habentur, prorsus aliae sunt ac diversa; et a Pictaviensis episcopi stylo ingenioque non dissident. Nimirum hoc est ipsum, quod nos magis movet, ut contrarium puleius ex ipsorummet argumentis colligendum. Nam si opus omne reliquum personalis auctor consarcinavit, cur non et quatuor ipsos tractatus, tam longi operis sane perexiguam partem? Quis sibi in animum inducat, eum cum cetera omnia ex variis Patrum segmentis collegerit, istos, auctoritate descripsisse ex Hilario, nihilque immutatis sententiis aut verbis, centoni suo adtexuisse. Erat igitur inferendum hoc potius modo: Si nonnullae quae commentarii partes, quod ab Hilarii temporibus manifesto abundat, illi ascribi omnino non possunt, nulla sunt quae jure meritoque veniant in ejus scripturorum censum. A liter non quatuor tantum homilia, sed si quae aliae praeterea sunt, quae nihil ab Hilario avo dissociant, pro Hilarianis erunt continuo habenda, eoque pacto etiam quas dubium est, num Pictaviensis episcopus aliquando fuderit, alienae lucubrations sufficiant. Quod autem quatuor ille penitus diversa ab his sint, quas Hieronymiani compilatoris Breviarium exhibet, nihil pro Hilario facit. Sunt enim passim diversa, ut diximus, ejus libri exemplaria, idque solemne est ejusmodi lucubrationum symbolis, ut pro suo quisque lubitu vel orationem habiturus ad populum, vel sibi conflaturus codicem commentariorum in Psalmos, nonnullos tractatus ex aliis auctoris deciperet, alisque testimoniiis interpolaret. Fluxum adeo ac leve alterum quoque est argumentum a stylo: nam etsi daremus utcumque ab Hilario minimum abhorre, haud sane pauci alii tractatus sunt penes Hieronymianum consarcinatorem, quos nemo hominum Hilario tribuat: tamen ab istorum quatuor ingenio ac methodo ac latum quidem unguem recedant. Nempe ut aliorum Patrum ita et Hilarii segmenta uterque tractator exilavit: ille Origenem in sua transulit, nihilque mirum sicuti hunc illumque redolant.

Sed jam alios persequamur propositi Breviarii varios inter se codices percensere. Florentiae in bibliotheca Medicea Laurentiana, pluteo xviii; membranaceus codex num. 20, praenotatus, exorditur a psalmo centesimo decimo nono, devenitque ad usque quatuordecim quadragesimum quintum satis antiqua manu, quamquam in fine quaedam exesa vetustate folia recentior suppleat. At Hieronymi quidem *Expositionem super Psalmos* continere annotat vetus librarius; qui vero codicem primo descripsit, hoc uno donavit titulo: *Commentarius in Psalmos David.* Eadem in urbe in bibliotheca Patrum sancti Marci, duo perantiqua exemplaria apponunt S. Doctoris nomen: tamen alterum, *Commentaria D. Hieronymi in Psalmos: Alterum, Breviarium D. Hieronymi* inscribitur. Saepe audit *Expositio Psalterii*, hocque titulo passim occurrunt sequioris aevi mss. e quibus unum laudamus R. littera et num. 42 praenotatum in Ambrosiana, quae Mediolani est, bibliotheca. Invenire quoque est aliquos hac una inscriptione, *Hieronymi in Psalmos*: talemque ibidem observamus littera C numero insignitum uno supra trecentesimo. Vidimus et Romae nonnullos, quos inter veterisior ob elatis praerogativam memorandus catalogus in uno Palatino Vaticano, qui numero vigesimo septimo denotatur, prioribusque duabus pagellis nescio cujus antiquioris bibliothecae indice librorum texti. In his, *sancti Hieronymi super Psalterium a primo psalmo usque in lxxvii, ex Origene sumptum, in uno codice.* Et, *Ejusdem alii xxvi (leg. fort. lxxix) usque in finem. Item Expositio Psalmodorum paschentialium in uno codice.* Descriptus quoque multa postremi hujusce operis ex quadrato, eoque probe vetustatis ac nota ms. olim S. Columbanus de Bobio, nunc Ambrosiano sub R littera ac num. 42. Titulus ejus libri habet: *Incipiunt Psalmi, quos beatus Hieronymus ordinavit pro penitentia esse canentes.* At quae tunc temporis varia ab editis, ineditisque aliis libris glossemata excerptimus, non tanti nunc videntur esse, ut Hieronymiani nominis studioso lectori offeramus. Quia etiam in universum, si velim, quae innumera sunt, codicum inter se dissidia studiose conferendo exponere, nec facturus sim opera pretium, nec satis prestare ipsam rem possim: certum quippe est hominis ejusmodi sibi decerpen-

dis, confandisque inhiasse olim tractatores Ecclesiasticos magno numero, ut si quis speret posse, quod quisque contulerit, astinare, perinde sit ac si mare exhaustire velit.

Digna tamen visa res est, eaque maxime ad eruditorum hujus aevi ingenium, unum quem ceteris multo praestantiorum omnibus, ac toto codo a vulgatis diversum invenimus, diligentius expendere, ejusque aliquod specimen, quando integrum opus huc referre non licuit, lectoribus dare. Est igitur in toties laudata Ambrosiana Mediolani bibliotheca antiquissimus calamo exaratus liber, qui plane aliam ab his, quae hactenus innoverunt, eamque sane elegantiorum, sub Hieronymi nomine Expositionem in Psalmos continet: ut si qua alia inter S. Patris opera locum non immerito obtinere visa est, haec supra ceteras etiam cum dignitate stare possit. Codex sub C littera uno supra trecentisimus numero prenotatur, estque oblonge, ut vocant, in filio formae. Olim ad S. Columbanum de Bobio monasterium pertinuit, ex quo omnium pretiosissima eo importata sunt antiquitatis monumenta. Caractere descriptus est, ut vocare antiquariis placet, cursivo vetustioris formae, et qui ad eam proxime accedat notarum figuram, quam in Aegyptiis papyris hodiernum cernimus. Quamobrem et est saepe lectu perquam difficilis, ut notis internoscendis multa exercitatione opus sit: et litteris interdum exesis vetustate, aciem oculorum diffugit, ut satius non uno in loco duxerimus, pati lacunulas aliquot, quam ex ingenio supplere, si fieri id tuto non posset.

Prior charta, qua ad codicem praetendendum librarius est usus, Latinis illa quidem litteris tota describitur, sique fere similibus reliquo codicis characteri, sed quam sonant linguam, cl. vir cui summa omnia tribuo, ignotam dixit, aut veterem Illiricam. Ego, si hoc ipsum lectoris interest scire, Hebraicam esse monuerim: sunt enim ejus rei indicio, quae possint, plerisque aliis oblitteratis, pauca legi Hebraice terminationis, et soni vocabula: cum primis vero isthaec, quae ad vocem *hirusech* apponitur ad libri oram interpretatio, *urbs fortitudinis nostrae*. Ita nimirum quae vocem illam componunt verba, *hir*, Hebr. *ויר*, urbem: *us*, Hebr. *ע*, *fortitudinem* sonat: affixum denique *ch*, Hebr. *ח*, pronomen est, *tuum*. Rescribendum igitur, inquit, Latine erat, *urbs fortitudinis tuae*, non *nostrae*, ut Hebraeo responderet, quod non diffiteor; verum ita sentio, non ejus vocis in Latine explicanda gratia, sed ut paulisper diversam ab illa significaret esse Latinorum lectionem, fuisse ab studioso aliquo notam appositam. Is vero quicumque fuerit, Origenis industriam est imitatus: quem enim ille Hebraeorum textum Graecis litteris sibi descripsit in Hexaplis, hic Latinis reposuit: nimirum uterque vernaculis. Fortasse etiam illum Origenis apographum, non Hebraeorum archetypum Latine representavit: idque causae fuit, cur peculiares primigeniae linguae sonos, et quibus scaturit aspirationum modos, idque genus alia de Graecis non usque adeo ad rem aptis elementis, ad Latina minus fortassis commoda per vim detorta Scriptura saepe non referat, et dare sine mente sonum videatur.

Sed haec obiter: jam ipsum describere commentarium persequamur. Diximus Hieronymo tribui, sic enim praefert codicis inscriptio, primaque ejus folia, quae vere Hieronymianas in Psalterium praefationes exhibent. Habet initium libri: *Incipit Praefatio Hieronymi in Psalmorum in Christo*: in fine: *Explicit Prologus S. Hieronymi*. Praefationes illae ipsae sunt, quas S. Doctor vel ad Paulam epistolaram vice dedit, vel Psalterio ipsi a se primum emendato, tum ex Hebraeo in Latine converso praefixit. Nihilotenus, ut ne quid dissimulemus, utroque illo in loco Hieronymi nomen non ab illa qua codicem exaravit primitus manu, sed ab alia, tametsi et illa antiqua, ac suppari, alioque, ut videtur, atramento est additum. Subsequitur deinde commentarius, ex quo primi et tertii, et maxima ex parte quarti psalmi enarrationes descripsimus, et ad faciendum de auctore periculum, exhibemus. Secundi integram expositionem amisimus, ejus puto incuria, cui schedas nostras tradidimus describendas; sed quando non nisi quoddam operis ejus specimen damus, parum illa aut proposito nostro, aut lectoris studio jactura obfuerit. Hoc puto ipsum internoscendo auctori satis erit eruditus viris, neque eam, si Hieronymo tribuendum sit, ex his quae hactenus disputavimus, suspicari ullo pacto licet. Mibi, nisi audacior est conjectura, quam ut bonis usque adeo argumentis probetur, ipsi placeat adscribi S. Columbanum, quem supra laudavimus, primum Luxoviensi abbati in Burgundia, deinde Bobiensi in Italia, ex cujus monasterio in Mediolanensem bibliothecam ipse importatus est liber. Quae pauca in vulgus prodierunt ejus ingenii monumenta, pleraque enim in bibliothecis, et praecipue Floriacensi dicuntur latere, ejusdem atque hic commentarius salive et gustus videntur esse: eadem etiam Scripturarum expressio, quantum et locorum collatione aliquot datum est intelligere. Constat vero cum aliis auctoribus, tum praecipue ex Sigeberto, cap. 60, S. Columbanum tanto sa-

pientiae thesauro ditatum, ut adhuc adolescens librum Psalmorum elinato sermone scriberet: ex quo Trithemius, cap. 223, *Cum adhuc*, inquit, *junior esset magnum studium litteris sanctis impendit, adeo ut eleganti stylo scripserit, in lotum Psalterium commentariorum librum unum*. Ad haec ejus quoque temporis ratio, saeculi nempe sexti, ad cujus usque finem S. abbas devenit, testibus Frodegario in Chronico, et Aimonio, lib. III de Gestis Francorum, satis bene cum reliquis Scripturae ejus circumstantiis, convenit: locus denique ex quo prodit illud nempe monasterium, quod ipse S. Columbanus fundavit, diuque rexit, ad conjecturam momenti plurimum addit. Nihil tamen minus non pro certis constituta haec volumus, sed verum auctorem internoscere, doctorum hominum, qui haec lecturi sunt, judicio permittimus.